

“beş kilo elma, üçer dilim ekmek” TAMLAMALARI ÜZERİNE

On the Adjectival Construction in Turkish such as “five kilos apples”, “three slices of bread”

Selma GÜLSEVİN*

Özet

Gramerlerimizde, sıfat çeşitlerinin sınıflandırılmasında yer almayan bir “sıfat tamlaması” tipi bulunmaktadır. Bu makalemizde, “beş kilo elma”, “üç çuval şeker”, “dokuz metre kumaş, üçer dilim ekmek” türündeki sıfat tamlamaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe dilbilgisi, sıfat tamlaması

Abstract

There is a type determinative group which it is not shown at the grammars. In this article, the adjectival construction such as “beş kilo elma”, “üç çuval şeker” has been analysed and its name has been discussed .

Keywords: Turkish grammar, adjectival construction

I. Sorun

Gramerlerimizde, sıfat çeşitlerinin sınıflandırılmasında yer almayan bir “sıfat tamlaması” tipi bulunmaktadır. Bu makalemizde, “beş kilo elma”, “üç çuval şeker”, “dokuz metre kumaş, üçer dilim ekmek” türündeki sıfat tamlaması ve bunun adlandırılması sorunu üzerinde durulacaktır.¹

II. Tartışma

Aslında kelime çeşidi değil, bir “görev adı” olan sıfatlar, isimlerin önüne gelerek onları niteleyen veya belirten kelime ya da kelime gruplarıdır (*çalışkan öğrenci, beş gün, beyaz bulutlar, şu ev, hangi ders ...*).² Tek kelime ismin sıfatı olarak kullanılabilirdiği gibi, birden çok kelimenin bir araya getirildiği “kelime grupları” da sıfat görevi taşıyabilirler (*kırmızı başlıklı kız, maçta ayağı kırılan futbolcu, odasında boynu bükük derslerine çalışan çocukcağz ...*)

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Bölümü, Doktora Öğrencisi.

¹ Ele aldığımız soruna, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yaptırılan “Türkiye Türkçesi Gramerinde Sıfat Sorunu” (Kazım Birin, 2001) adlı Yüksek lisans tezinde değinilmemiştir. Bizim verdiğimiz tamlamalara benzer örnekler, ilgili tezde, “asıl sayı/üleştirme sayı sıfatları” bölümlerinde incelenmiştir.

² Geniş bilgi için bkz. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1972, s.241. Neşe Atabay-Sevgi Özel-İbrahim Kutluk, *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s.67-68. Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1993, s.501-502. Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul, 1990, s.129. Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay Yayınları, Ankara, 2004, s.293. Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.166. Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.132-133.

Gramerlerimizde, genel kabullere göre sıfat türleri şöyle sınıflandırılmaktadır³:

1. NİTELEME SIFATLARI

2. BELİRTME SIFATLARI

- 2.1. İşaret sıfatları
- 2.2. Soru sıfatları
- 2.3. Belgisiz sıfatlar
- 2.4. Sayı sıfatları⁴
 - 2.4.1. Asıl sayı sıfatları
 - 2.4.2. Sıra sayı sıfatları
 - 2.4.3. Üleştirme sayı sıfatları
 - 2.4.4. Kesir sayı sıfatları
 - 2.4.5. Topluluk sayı sıfatları

Burada varlığına ad koymaya çalışacağımız sıfat tamlaması türünü, “SAYI SIFATLARI” ana başlığı altında düşündüğümüzden, diğer sıfat türleri üzerinde durmayacağız. Sayı sıfatlarının türlerine değineceğiz.

1. *Asıl sayı sıfatları*: Varlıkların sayılarını bildiren sıfatlardır. Bunlar sayı adlarından oluşur. Sayı adları tek kelime halinde (*beş öğrenci*), sayı grubu halinde (*on altı gün*) ya da sıfat tamlaması şeklinde (*beş milyon lira*) bulunabilir.⁵
2. *Sıra sayı sıfatları*: Varlıkların sıralarını, derecelerini bildiren sıfatlardır. Sayı adlarının arkasına +(I)ncI eki getirilerek yapılır (*iki+nci sınıf, beş+inci gün, yirmi altı+ncı talihli*).⁶
3. *Üleştirme sayı sıfatları*: Varlıkların eşit bölümlere ayrıldıklarını bildiren sıfatlardır. Sayı adlarına +(ş)Ar eki getirilerek yapılır (*üç+er gün, yedi+şer maç, on altı+şar öğrenci*).⁷
4. *Kesir sayı sıfatları*: Varlıkların parçalarını bildiren sıfatlardır (*yüz+de elli başarı, on+da bir olasılık*).⁸
5. *Topluluk sayı sıfatları*: Varlıkların birlikte oluşlarını anlatan sıfatlardır. Sayı adlarının arkasına +(I)z veya +II eki getirilerek yapılır (*iki+z bebek, üç+üz bebek; iki+li anlaşma, yedi+li şamdan*).⁹

Bu sınıflandırma ve açıklamalardan sonra, “*beş kilo elma*”, “*altı çuval şeker*”, “*yirmi dört metre kumaş*”, “*üçer dilim ekmek*” türündeki sıfat tamlamalarının yukarıdaki tablo içinde bir yere dahil edilmediği görülür.

“*beş kilo elma*” tipindeki sıfat tamlamalarının, hem yapı hem de anlam bakımından diğer sayı sıfatı türlerinden farkları vardır. Asıl sayı sıfatları sayı adlarından oluşur ve isimlerin sayısını gösterir (*beş gün, üç çocuk*). Bazen de, asıl sayı sıfatlarının arkasına ölçü, miktar, parça bildiren isimler gelerek sıfat tamlamaları oluşturulur (*beş kilo, altı çuval, on altı litre*). Asıl sayı sıfatları ile oluşturulan bu sıfat tamlaması grupları, başka bir ismin sıfatı olarak da kullanılabilir (*BEŞ KİLO elma, ALTI ÇUVAL şeker, ON ALTI LİTRE süt, DOKUZ DİLİM ekmek*). Bu örneklerle bakıldığında, “*beş kilo*” tamlaması ‘elma’nın; “*altı çuval*” tamlaması ‘şeker’in; “*on altı litre*” tamlaması da ‘süt’ün sıfatı olmuştur. Buradaki problemimiz, ‘elma’nın sıfatı olan “*BEŞ KİLO*”nun ne sıfatı olarak adlandırılması gerektiğidir. “*BEŞ*”

³ Gramerin pek çok konusunda olduğu gibi, sıfatlar bahsinde de gramercilerin tasnifleri birbirleriyle aynı olmamaktadır. Biz, yukarıda, genel kabul bulmuş sınıflandırmadan hareket ediyoruz.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Ergin, *age.*, s.246, Atabay vd., *age.*, s.83, Ediskun, *age.*, s.134, Demir, *age.*, s.295, Koç, *age.*, s.194, Gencan, *age.*, s.172.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Ergin, *age.*, s.247, Atabay vd. *age.*, s.84, Ediskun, *age.*, s.134, Demir, *age.*, s.295, Koç, *age.*, s.194, Gencan, *age.*, s.172.

⁶ Ayrıca, *ilk, orta, son, sonuncu* kelimeleri de +(I)ncI ekini taşıyan bir sayı adının yerini tuttukları için sıra sayı sıfatı olarak kabul edilir.

⁷ *Yarım+şar* kelimesi de üleştirme sayı sıfatı olarak kabul edilir.

⁸ *Yarım, çeyrek* kelimeleri de kesir sayı sıfatıdır.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Ergin, *age.*, s. 249.

“beş kilo elma, üçer dilim ekmek” Tamlamaları Üzerine

asıl sayı sıfatıdır. Ancak, bu örnekteki “elma”nın sıfatı “BEŞ” değil, “BEŞ KİLO”dur. “BEŞ KİLO” şeklinde bir sayı adı da olmadığı için, buna ‘asıl sayı sıfatı’ adını veremeyiz. Aynı durum, üleştirme sayı sıfatlarından sonra ölçü, miktar vs. bildiren isimler getirilerek oluşturulan sıfat tamlamalarının bir başka ismin sıfatı durumunda kullanılması halinde de görülür (*üçer dilim ekmek, beşer kilo elma*). O halde bu tür sıfatlara ayrı bir ad verilmesi gerekir. Bu tür sıfatlar isimlerin “miktar”ını gösterdiği için, bizce “miktar sıfatları” olarak adlandırılmaları uygundur.

SONUÇ

Gramerlerimizde sıfatların çeşitlerini gösteren sınıflandırmalarda yer almayan, dolayısı ile adı konmamış bulunan bir sıfat tamlaması tipi vardır: *beş kilo elma, üçer dilim ekmek*.

Bu sıfat tamlamasının özelliği, ismin sıfatı olan unsurun da tek kelime olmayıp içinde sayı adı bulunan bir sıfat tamlaması şeklinde bulunmasıdır. İlk bakışta ‘asıl sayı sıfatları’ veya ‘üleştirme sayı sıfatları’ tipine benziyor gibi görülmesine rağmen, aralarında farklılık vardır. ‘Asıl sayı sıfatları/üleştirme sayı sıfatları’ sadece sayı adlarından oluşur. Bu türde ise, ismin sıfatı olan sıfat tamlamasında ilk unsur bir sayı adı olmakla birlikte, ikinci unsur bir ‘miktar’ adıdır. Bizce gramerlerimizde SAYI SIFATLARI başlığı altında verilegelen 5 alt başlığa, “*BEŞ KİLO elma, ÜÇER DİLİM ekmek*” tarzındaki tamlamaları da gösteren bir madde daha eklenmelidir. Eklenen bu maddeye “miktar sıfatları” denilmesi uygundur. ‘Miktar sıfatları’ şu şekilde tanımlanabilir:

MİKTAR SIFATLARI: Bir sayı adının arkasına, ‘ağırlık’, ‘uzunluk’, ‘parça’ gibi ölçü ve miktar ifade eden bir ismin getirilmesi ile oluşturulan sıfatlardır. Bu sıfat grupları, başkaca bir ismin önüne gelerek onun miktarını gösterirler (*beş kilo elma, üç metre kumaş, üçer dilim ekmek*).

Bütün bunlardan sonra, Türkçe gramerde SAYI SIFATLARI ana başlığı şu şekilde sınıflandırılarak verilebilir:

SAYI SIFATLARI

1. *Asıl sayı sıfatları*
2. *Sıra sayı sıfatları*
3. *Üleştirme sayı sıfatları*
4. *Kesir sayı sıfatları*
5. *Topluluk sayı sıfatları*
6. *Miktar sıfatları*